

FIGYELŐ

DR. KOVACSICS JÓZSEF: Szentgotthárd és környéke¹. Szentgotthárd környéki, dél-burgenlandi, őrségi és vendvidéki falvak és nemzetiségek (1183–1995). Település- és népességtörténeti lexikon. (Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 2000., 495 old.)

A lexikonkészítés, őszintén szólva, rendkívül munkaigényes, bonyolult és hálátlan feladat. Csak a megszállott kutatók szánják munkaidejüket és erejüket ilyenfajta tevékenységre. A motivációk jelen esetben sokrétűek: kötődés a tárgykörhöz, a tájhoz, a monografikus feldolgozás – köznyelvi esemény a mindentudás – rendszerezést magával hozó igénye egyaránt szükségesek voltak a feladat elvállalásához. *Kovacsics József* professzorban mindezek a tulajdonságok egyesültek. Vas megye, közelebbről pedig Szentgotthárd és környéke nagy szerencséje, hogy erről a vidékről származott el, s komolyan véve a hűséget a szülőföldhöz, számtalan tudományos teendője közepette, a felmerülő nehézségekkel mit sem törődve, létrehozta ezt az érintettek számára a jövőben nélkülözhetetlen adattárát.

A lexikonok szerkesztőjének minden adatért meg kell küzdenie, ismernie kell a témáról korábban írott összes fellelhető kiadványt és forrást, és tudnia kell koordinálni a munkatársak között. Ráadásul a terjedelmes végeredmény kiadása sok pénzt, tehát támogatót igényel, akiknek a színre lépése sokszor csak évek, évtizedek múltán kerül sorra. Ezt az adattárát is 3 évtizede rendelték meg a Vas megyei vezetők, de áldozatul esett a helyi kicsinyességnek, s ha nincs meg a szerzőben a kitartás és a meggyőződés arról, hogy mennyire hasznos munkát végez, sohasem jelent volna meg. Kellett mindazonáltal még egy alkotó műhely is a sikerhez; ez adva volt a Központi Statisztikai Hivatal intézményében, de OTKA támogatás, s a professzor úr egyeteme, az Eötvös megértése nélkül nem ért volna célba a vállalkozás. Érthető, hogy e hosszú felsorolás végére érve mennyire hiányoljuk Vas megye és a kutatás középpontjában álló város anyagi áldozatvállalását a nagy munkában, még ha évtizedekkel ezelőtt az első impulzust a megye adta is.

Nem az első hasonló munkája *Kovacsics Józsefnek* az adattár. Több dunántúli megye történelmi adatainak a gyűjtését elvégezve nyúlt ehhez a témához, amelyik minden korábbinál nehezebb feladat volt, hiszen a területi, főleg az országhatár-változások Vas megye esetében különösen összetetté tették a munkát. Igazán teljessé akkor lehetett volna ez a lexikon, ha máig, azaz 1995-ig tovább lehetett volna vezetni az adatokat az Ausztriához és Jugoszláviához, illetve Szlovéniához került területek esetében is. De ne kívánjunk lehetetlent, ennek a gyűjteménynek még nem jött el az ideje, bármennyire is kíváncsiak volnánk arra, miért gyorsult fel a szentgotthárdi járás fejlődéséhez képest oly nagymértékben a másik két országhoz került területek fejlődése. 1920-ig együtt cammogtak, s különösen Ausztria 1955-ös felszabadulása után a burgenlandi rész modernizációja messze maga mögött hagyta a magyarországi megmaradt területekét. Ahogy hazánk legtöbb elszakított határvidékén Trianon a nemzetiségi trauma mellett általános társadalmi-gazdasági válságot hozott évtizedekre, úgy ebben a földrajzi kistérségben ellenkező előjelű változásokkal járt.

A kistrégió adattárának első konkrét évszáma 1183, ugyanis ekkor alapították a németújvári bencések a szentgotthárdi eklézsiát. S ennek a kulturális és szellemi központnak a létrehozása máig hatóan döntőnek bizonyult, mert ebből a településből lett város, amelyik napjainkban egyértelműen meghatározza az egész térség arculatát. Közel tízezres

¹ Megjelent a Vasi Szemle 2001. 1. számában

lakosságával messze kiemelkedik a falvak közül, s még a szerencsésebb burgenlandi részek sem tudtak hasonlóan dinamikus városközpontot létrehozni. Pedig még 120 éve sem a járási székhely volt a legnépesebb település e tájon. Jó néhány község nagyobb volt nála, de az iskoláknak, üzleteknek és vásároknak helyet adó Gotthárd a kapitalizmus térfoglalásával egy ütemben ekkor elkezdett minden más téren is kiemelkedni környezetéből.

A lexikon első 100 oldala *Kovacsics József* nagy ívű történelmi tanulmányát tartalmazza, amelyben az Árpád-kortól századunk kilencvenes éveiiig tekinti át a fejlődés állomásait. Bár a följegyzésre érdemes eseményeket is áttekinti, elemzése alapján véve történelmi-statisztikai aspektusú, végig arra törekedvén, hogy századokon át összehasonlítható adatokat hozzon a felszínre. Így következetesen kitér a jobbágycső és a birtokviszonyok alakulására. A kistrégió legnagyobb földesurai a Batthyányak és a Nádasdyak, továbbá katolikus egyház ciszterci rendje volt. Utóbbiak egyértelmű befolyását csupán a reformáció törte meg átmenetileg a 16. és a 17. században. Ekkor lett az Őrség protestáns, mert a cuius regio eius religio elve a református oldalról is érvényesült. Ugyanis az áttért Nádasdyak megkövetelték jobbágyaiktól a vallásváltást. Az ellenreformáció később alaposan visszavágott. A reformátusok aránya Trianon után már csak 15% körül volt. Lerombolt templomaikat hátrahagyva a reformátusok egy része Somogyba költözött. Ennek ellenére az Őrségben több műemléktemplomot is sikerült megőrizni a hátramaradtaknak.

A nehezebben dokumentálható középkor után a török korból már bőségesen állnak rendelkezésre források. A török hódítás először a tizenöt éves háború idején érte el a térség szélét, hogy azután a 17. század hatvanas éveire az egész régiót átmenetileg bekebelezze. Itt zajlott le a nevezetes szentgotthárdi ütközet is, ami a környék kevés olyan történelmi szereplésének egyike, ami az országos almanachokba is bekerült. Kár, hogy Perjés Géza e csatával foglalkozó megállapításai nem fértek már el a kötetben. Igen sokat szenvedett a lakosság a rajtaütésektől, gyűjtogatásoktól és a tömeges fogságba hurcolástól. Évtizedekre bizonytalan volt az erre élők sorsa, mert a Rákóczi-korszak is fenntartotta a háborús állapotokat. Csak nehezen és lassan népesedett újra a régió. Ide nem történt más magyar tájakhoz hasonló nemzetiségi benyomulás, a lakosság nyelvhatára lényegében változatlan maradt egészen Trianonig és tulajdonképpen 1945-ig.

Kovacsics József korábban elmélyedt a 18. századi jobbágyi küzdelmek történetében. Kutatásai eredményeit az adattárban is hasznosította, így megtudhatjuk, hogy a Magyarország legtöbb vidékén óriási gazdasági és népesedési fellendülést hozó évszázadban itt kevésbé mutatkozott fejlődés. Az első 1787-es népszámlálás, majd a 19. század elején elvégzett statisztikai gyűjtések szerint a demográfiai fejlődés mindvégig visszafogott volt. Leginkább a korán megszilárdult tulajdonviszonyok akadályozták a dinamikus előrehaladást. Belső átstrukturálódás azért közben végbement, ilyen volt a cselédnépesség gyors szaporodása a jobbágytelkeket művelő parasztsággal szemben. Ez egyúttal a vallási változásokat is felgyorsította.

1948/49 nem vert fel különösebb hullámokat a szentgotthárdi járásban, bár a reformkor itt is elvégezte azt a munkát, amit máshol az országban. A régió fejlődése némi késsedelemmel igazán a 19. század nyolcvanas éveiben indult meg. Elkészült a vasút és lehetővé tette a határmentiség korábban inkább elzártságot okozó hatásainak megszüntetését.

Az 1869-ben megindult korszerű népszámlálásoktól kezdve kísérhetjük pontosan figyelemmel a nemzetiségi viszonyok alakulását. A járás lakosságának nagyobbik része német anyanyelvű volt. A Rábától délre és keletre, valamint az Őrségben élő magyarság kisebbséget alkotott. A harmadik nemzetiség a szlovén a térségben. A dualizmus idején csupán Szentgotthárdon ment végbe számottevő nyelvi átrendeződés. A félig német ajkú városból alig 3 évtized alatt túlnyomó többségében magyar település lett, és valószínűleg ez tette lehetővé megmaradását Magyarország keretei között hazánk felosztásakor.

1920 után az adattár már csak a megmaradt terület adatait tartalmazza. Az 1941-es határmódosítás nyomán a Jugoszláviához került szlovén és magyar községek 4 évre visszakerültek. A szlovéneket azonnal a muraszombati járáshoz csatolták. Jelzi ez az intézkedés a magyar közigazgatás hagyományosan ésszerű és a nyelvi-nemzetiségi érdekeket folyamatosan érvényre juttató szemléletét. Még a dualizmus idején is külön német, szlovén és magyar körjegyzéseket alakítottak ki. Erőszakkal a nemzetiségek először a második világháború utáni német kitelepítés kapcsán találkoztak. Ráabafüzes, a két Rönök és a kicsiny Jakabháza és Nemesmedves magyarokkal lett újratelepítve. Elmondható erről a határvidékről, hogy itt jóval több német maradt a határ innenső oldalán, mint magyar szemben Ausztriában. A szlovének lassú lemorzsolódása kizárólag a spontán asszimiláció következménye. A valamikor másfélezer lakosú Felsőszölnök ma már egyharmadára apadt az elköltözések miatt.

Szentgotthárd ipara már a dualizmus utolsó szakaszában kiemelkedő volt. A határra szorulás sem gátolta fejlődését, azonban igazán nagy dimenziókat csak a szocialista korszakban kapott. Hiába húzódtott közvetlenül a kertek alatt a vasfüggöny, s zárta el természetes vonzáskörzete jó részétől a települést, az erőszakolt tévesztés, iparfejlesztés és a területi odacsatolások megnövelték népességét, s a jelentős mértékben alulvárosiasodott régió egyetlen urbanitása lett. Magába szívta a környék összes népfellegét. Ezzel szemben az egész járás az országos tendenciánál is gyorsabban veszti el lakosságát. Ahogyan átok volt sokáig a határmentiség, úgy hozott fellendülést a rendszerváltozáskor, mert ide települt az Opel gyárrészlege.

A lexikon tartalmazza a járás összes községének fellelhető adatait. A népszámlálásokon teljessé tett népmozgalmi adatok mellett a mezőgazdasági és ipari dokumentációt is. Számptalan ábrát, grafikonot, köztük színeseket is készítettek a könyv megálmodói. Elsősorban a szerző- szerkesztő professzort dicséri a maradandó munka, de nem feledkezhetünk meg a technikai szerkesztő, *Kígyósi Attila* lelkiismeretes munkájáról sem. Az adattárat a KSH Vas megyei munkatársai lektorálták.

Az egy kötetben történelmi és jelenkori gyűjtemény akkor töltene be igazán szerepét, ha az összes számba jöhető önkormányzat és lelkes helytörténész könyvespolcára eljuthatna. Ismertetésünkkel elsősorban az ő figyelmüket kívántuk felkelteni, s megnyugtatni őket, hogy minden szempontból hiteles és tárgyilagos szakmunkát vehetnek a kezükbe.

Szabó A. Ferenc

**KONFERENCIA A MEGYEI TÖRTÉNETI
STATISZTIKAI HELYSÉGNÉVTÁRAK SOROZAT
MEGJELENÉSE ALKALMÁBÓL**

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási Főosztálya és a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Demográfiai Albizottsága 2001. június 25-én, az ELTE Jogi Kara újjávarázsolt tanácsstermében konferencia keretében mutatta be a Millennium tiszteletére készült megyei történelmi statisztikai helységnévtárakat. A termet megtöltő mintegy 40 meghívottat a kar dékánhelyettese, *dr. Takács Péter* docens köszöntötte. Kiemelte, hogy a sorozat

megszületésében és a bemutató megrendezésében elévülhetetlen érdemei vannak a kar Statisztikai és Jogi Informatikai tanszékének.

A tudományos ülésen elnöklő *Klinger András*, a sorozat szerkesztőbizottságának elnöke, méltatta a hiánypótló sorozat jelentőségét, a résztvevők több mint egy évtizedes munkáját. Rámutatott, hogy világviszonylatban is úttörő jellegű munka fejeződött be. Mivel történeti adatok csoportosításáról volt szó, meg kellett küzdeni az egymást követő korszakok változásai következtében jelentkező problémákkal, ami a létező forrásokhoz való hozzáférést nehezítette. A közigazgatási, sőt országhatárok történelmünk során tapasztalható gyakori változása speciális akadályt képezett a kutatók előtt. Emlékeztette a hallgatóságot a történeti statisztika hazai nagyságaira (*Bél Mátyásra, Fényes Elekre*), akik törték az utat a mostani munka elvégzői előtt.

Nagy jelentősége volt hazánk statisztikatörténetében az 1787-ben megrendezett első népszámlálásnak, azonban hosszú időnek kellett eltelnie, amíg nagyjából egységes szemlélet kezdett uralkodni a statisztikai adatszolgáltatók körében. A kiadványok megjelenetése nem lett volna lehetséges a Központi Statisztikai Hivatal anyagi és szakmai közreműködése nélkül, de legalább ekkora jelentősége volt az emberi tényezőnek a sorozat létrejöttében. Azokra a kutatókra gondolt, kiemelve *Kovacsics József* professzor nevét, akiket nem kedvetlenül el sohasem, ha átmeneti akadályok, meg nem értés, kiadói nehézség jött közbe. *Klinger András* azt is megjegyezte, hogy a helységnévtárak minden társadalomtudomány képviselői, de akár a modern közigazgatás vezetői, s nem utolsósorban a helytörténészek, néprajzosok, lokálpatrióta pedagógusok számára is jól használhatók lesznek munkájuk során.

Czibulka Zoltán, a KSH Népszámlálási Főosztályának vezetője – magától értetődően, hiszen közreműködésével éppen javában folyik a legutóbbi népszámlálás adatainak feldolgozása – a sorozatnak a népszámlálással összefüggő jelentőségét hangsúlyozta ki. Arról szolt ezután, mennyire megkönnyítené a jövőben az adatgyűjtők, illetve a méltatott gyűjtemények adatait továbbvezetők dolgát, ha a helységek belüli körzethatárokig lebontva (amelyek lehetnek történelmi részek, esetleg egykori falvak, vagy Budapest esetében városok, vagy földrajzilag jól elkülöníthető negyedek) lehetne közölni a jövőben a tényeket. Azt azonban egyelőre nem tudta kilátásba helyezni, hogy a népszámlálások számlálóbiztosági körzetekig lebontott adataival is megismertessék az érdeklődőket. Főleg azért, mert a körzetkijelöléseknek gyakran a statisztikai szempontokon túlmenő, technikai és szervezési okai vannak, s ezek a körülmények nem segítenék elő az összehasonlíthatóságot és a kiértékelést.

Ezután kapott szót a helységnévtár-sorozat megindításában és a szerkesztésben oroszlánrészt vállaló *Kovacsics József*, aki a rendelkezésére álló mintegy 40 percben ugyan csak vázolni tudta a munka lefolyását, főbb szakaszait, a problémákat és annak a szemléletnek a felkeltésére tett erőfeszítéseit, amely a jövőben lehetővé teszi a hasonló adattárak, például a Veszprém megyeihez hasonló helytörténeti lexikonok továbbfejlesztését, használhatóságuk még általánosabbá tételét.

Először arról a küzdelemről szolt, amellyel megpróbálta az érvényben lévő statisztikai törvénybe bevételni javaslatait az Országos Helynévbizottsággal és Helységnévtárral kapcsolatban. Hasonló feladatkörrel már működött nálunk ún. Országos Községi Törzskönyvbizottság 1896 és 1953 között. 1991-ben felhívta a figyelmet a statisztikai törvény kapcsán megoldható azon feladatokra, amelyek a jövőben elősegíthetik a nélkülözhetetlen helyi nyilvántartások egységesítését. Országos Helynévbizottságot javasolt, amely a közigazgatási helynevek szakszerű, a nyelvhelyesség és a történetiség szellemében történő megőrzése, használata, nyilvántartása érdekében működne. A Belügyminisztérium segítségével a Helységnévtár szerkesztősége értesülne minden olyan változásról, amely az

ország közigazgatási szervezetében végbemegy. Javasolta azt is, hogy a községek név-változtatásához kérjék ki kötelezően – ha megalakul – a jövőben az Országos Helynévbizottság véleményét. Ilyen rendelkezések híján ugyanis nincs megfelelő információáramlás, gyakran előfordul, hogy községegyesítések, városhoz csatolások alkalmával feledésbe merül a település történelmi elnevezése. Nemzetiségek lakta községekben feltűnő, hogy a nem magyar lakosság által használt helynév, helységnévtár használata nélkül, nem igazodik a történelmi nevekhez, hanem spontánul alakul.

Kovacsics József kifejtette, hogy a magyarországi falunévek történeti források alapján történő vizsgálata arról tanúskodik, hogy már a 17. és a 18. században a településen többséget alkotó nemzetiség nyelvén is nevet kaptak a települések. Napjainkban az okoz gondot, hogy nincs megszabva, mekkora kisebbségi arány esetén kívánatos a helység nevének megadása nemzetiségi nyelven is. Több pestkörnyéki sváb és szlovák település példáján mutatott rá a történeti szempont figyelembevételének hiányára, s az ebből következő szakszerűtlenségekre. Ma még nincs eldöntve, hogy a községnevek nemzetiségi változtatának használatakor a történelmi népességarányokat vagy a jelenlegieket kívánatos-e figyelembe venni. Szerinte a történeti múltnak a faluban élők identitásában kell tükröződni, a faluházban vagy a falumúzeumban kell a község története keretében a nemzetiségi összetételt, a nemzetiség múltját, de tágabb értelemben az egész népesség sorsát, például a zsidóságot ért veszteségeket vagy a kitelepítéssel kapcsolatos adatokat vagy a katona halottak emlékét megőrizni. A községnévtáblán azonban a 10 százalékot elérő nemzetiség nyelvén volna indokolt a falunév feltüntetése.

Ismertette az előadó az ún. pécsi modellt, miszerint a baranyai megyeszékhelyen a városhoz csatolt község neve kötőjellel van a város nevéhez csatolva, nem aláírva kisebb betűkkel, mint sok helyen. Ezt a megoldást javasolja általánosítani és jogszabályba foglalni.

Keserűen állapította meg, hogy a millenniumi megemlékezések során kevés figyelemben részesültek az őseink lakóhelyeit jelző helynevek. Viszonylag ritkán állítottak emléket az egykori, elpusztult településeknek, pedig ennek komoly közösségformáló szerepe lehetne. Különösen fontos lenne figyelni, mert az Európai Unióba lépés a globális tendenciákat erősíti, s ennyiben a feledést, a múlt fontosságának tagadását, márpedig városaink és falvaink története szorosan összefügg a nyugati országok egykori állampolgárainak múltbéli befogadásával. Egyúttal azzal is, hogy egykoron küzdelmet fejtettünk ki a törökök nyugati terjeszkedése ellen, azaz Európa védelmében.

Rátérve a történeti helységnévtárak további funkciójára, megemlékezett az anyakönyvek, a származási táblák fontosságáról. Ezek segítségével végezhetők el a családrekonstrukciók, amelyekből egyértelműen kiviláglik a történelmi, családi, etnikai kontinuitás, ami a lokális értékek megbecsülését erősíti. Több mint egy évszázados múltra nyúlik vissza az a törekvés, hogy a helynevek tekintetében rendet, átláthatóságot biztosítsanak. 1896 körül figyelmeztettek a szakemberek arra, hogy számtalan párhuzamosság figyelhető meg az országban a települések elnevezésében. Ennek nyomán alkotta meg az Országgyűlés az 1898. évi IV. törvénycikket, mely elrendelte a teljes magyar helynévválomány felülvizsgálatát és levéltárosokból, történészekből, demográfusokból, nyelvészekből, közigazgatási szakemberekből létrehozta a fent említett Községi Törzskönyvbizottságot. Feladata a nagy helynévrendezés után sem szűnt meg, hiszen a történelmi fejlődés folyamatosan napirendre tűzte a tennivalókat. Egészen 1954-ig működött, amikor a kommunista vezetők személyi kultusza nyomán javaslatba hozott elnevezéseket már nem lehetett vállalni. Azóta sincs megoldva ez a kérdés, bár egészen más körülmények között élünk, különösen 1990 óta.

Kovacsics professzor az elvi kérdések felvetése után színes példák sokaságával érzékeltette, hogy történelmünk során hány település pusztult el, lett újraterelítve, változott

meg földrajzi fekvése, nemzetiségi összetétele. Csak a nevezetesebbek közül megemlítette az egykor létezett Balaton-felvidéki Csobánc város történetét, a sárközi Ete nevű település esetét, vagy a mostanában az érdeklődés homlokterében álló Ópusztaszer történetét. Megállapította, hogy csak a mai országhatárok között legalább kétezerre tehető az elpusztult falvak száma. Különösen a török hódítás, majd a felszabadító harcok töröltek le a térképről sok települést. A sorozat köteteiben számtalan példát találhatunk erre a témára, ugyanis a megyék levéltárosainak a közreműködésével minden községnél feltüntetik az adott település határában egykor elpusztult falvak neveit, s fellelhető adatait.

Összefoglalóan megállapította az előadó, hogy a helynevek gondozása máig nincs megoldva. Központi intézkedést sürgetett és rámutatott az igazgatási ágak, különösen a Belügyminisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal tennivalóira ezen a téren. Az Országos Helynévbizottság felállítása több szakma tudós közreműködőivel elengedhetetlen a jövőben, hogy az ország helynevei, s a hozzájuk tapadó emlékek valóban nemzeti kulturális örökségünk részei legyenek.

Blazovich László, a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója, a sorozat szerkesztőbizottságának tagja, a csongrádi kötet felelős szerkesztője szintén történelmi példákkal mutatott rá a vállalkozás sikerére és a szükséges tennivalókra. Kifejtette, hogy az alapos történelmi vizsgálódás jó néhány új szemponttal gyarapította azoknak az ismereteit, akik közreműködtek a helységnévtárak összeállításában. El kell vetnünk például azt a sztereotípiát, hogy az Alföldön a török idők előtt éppen olyan sűrű településszerkezet lett volna, mint az ország más vidékein. A település-földrajzi és geopolitikai tényezők már a korai múltban is érvényre juttatták hatásukat, és a sík vidékeken másféle falustruktúrát hoztak létre, mint az ország más feltételek között szerveződő tájain.

Felhívta a figyelmet a vallási kérdések tanulmányozásának fontosságára, mivel a lakosság konfesszionális megoszlása korábban regisztrálható, mint a nyelvi-nemzetiségi. A két tényező viszont a magyarországi nemzetiségek jó része esetében pontosan átfedi egymást. Ezért az egyházi anyakönyvek különösen értékes forrásbázist jelentenek a kutatók számára. Fontos szempontnak adott hangsúlyt, amikor rámutatott: a Dunántúlon és a Felvidéken történelmünk során sokkal stabilabb volt a megyék és a járások szervezete, mint az ország keleti és déli részein. A szabadszállású népek, a jászok, a kunok, a székelyek más közigazgatási rendszerben szerveződtek egészen a megyerendszer 19. századi általános átszervezéséig.

Blazovich László is több érzékletes példával mutatott rá a helységnévtári kutatás során tapasztalt jellegzetességekre, a tapasztalt kutatókat is mindig érő meglepetésekre.

A sorozat történelmi demográfiai értékét emelte ki *Kápolnai Iván* felszólalásában. Arról szólt, hogy a történelmi összeírások, népszámlálások szempontjai nem voltak egységesek, mert hol a jogi, hol a tényleges népességszámot mutatták ki. A helyi adatok összegyűjtése azért is nagy jelentőségű, mert segítségükkel ellenőrizhetők az általánosabb adatok, a nagyobb közigazgatási egységekre vonatkozók éppen úgy, mint esetleg az országosak. Megtöri az adatsorokat, ha egy-egy országos census változtat a szempontjain. Ilyen történt 1970-ben, amikor nem adták közre az anyanyelvi és a nemzetiségi adatokat. Tehát mind országosan, mind lokálisan problematikus a kisebbségi lakosság számának és arányának nyomon követése. Több kísérlet is történt újabban tényleges nagyságrendjük meghatározására, de ezek a próbálkozások elsősorban politikai okokból nem voltak igazán eredményesek. Ezért *Blazovich Lászlóhoz* hasonlóan a vallási megoszlás adatsorainak jelentőségét emelte ki.

Horváth Béla építészmérnök a Magyar Urbanisztikai Társaság nevében szólt. A várostervezés a jövőben nem kerülheti meg azokat az adatokat és tényeket, amelyeket a helységnévtári sorozat tartalmaz — mondotta. Reagált *Czibulka Zoltán* fejtegetésére a

településen belüli, kerületi-városnegyedi adatok közreadhatóságával kapcsolatban. Kifejtette: megkönnyítené a várostervezők dolgát a jövőben, ha ilyen részadatokhoz juthatnának.

Egy a sorozaton kívüli de annak tartalmát továbbfejlesztő értékes kötetről nyilvánított véleményt *Szabó A. Ferenc. Kovacsics József* a szerkesztője és szerzője a „Szentgotthárd és környéke – Szentgotthárd környéki, dél-burgenlandi, őrségi és vendvidéki falvak és nemzetiségek (1183–1995)” c. település- és népességtörténeti lexikonnak. Ez a megyei adattáraknál kisebb, de a megyéknél szervezettebben összetartozó tájegységet (kis-régiót) feldolgozó kötet arra nyújt beszédes példát, hogy a helytörténeti adatsorok korábbiaknál is alaposabb, történeti elemzésekkel, áttekintésekkel kiegészített változata lehet a jövő műfaja, mely a most befejezett adattár-sorozatnál is részletesebb, s különösen alkalmas lehet a határmenti, a nemzetközi együttműködés terén sokra hivatott térségek igazgatását, szervezését, fejlesztését szolgáló igények optimális kielégítésére.

A felkért hozzászólásokat követő rövid vita résztvevői egybehangzóan elismerték a történeti statisztikai helységnévtár értékeit s a munkában résztvevő személyek és szervezetek érdemeit. Konkrét példák a szomszédos országokban használatos helynévhasználatra vagy helységnévtábla-alkalmazásra vonatkozóan arra figyelmeztettek, hogy a történelmi megyék hasonló adattárainak elkészítésére egyelőre még sajnos hiányoznak a politikai feltételek.

Szabó A. Ferenc

ÉSZREVÉTELEK

a Demográfia 2000. évi 4. számában megjelent *Azilum* c. interjúhoz

A Demográfia 2000. évi 4. számában *Melegh Attila* és *Őri Péter* által jegyzett interjú jelent meg a már súlyos beteg *Dányi Dezsőtől*. Véleményem szerint a közölt írás alkalmas a Magyar Tudományos Akadémia keretében kifejtett történeti demográfiai eredmények lejárata, állításai megtévesztők, személy szerint érintik személyemet, mint az MTA Történeti Demográfiai Albizottságnak egykori elnökét is, ezért – élve a Demográfia Szerkesztőségének felajánlásával – az alábbi észrevételeket teszem:

1. A magyar történeti demográfia az ötvenes évek közepén és végén a nyugati eredményekhez képest nem volt elmaradásban. Ekkor jelent meg két grandiózus kötet, melyet a legszínvonalasabb nyugati szaksajtó is kiemelt figyelemben és elismerésben részesített. A történeti statisztika forrásai c. kötetre és a Magyarország történeti demográfiájára célzok. Az elismerő vélemények között *Alfred Sauvy*, *Louis Henry* francia demográfusokat, a belga *Paul Deprez*t, a jezsuita professzort *Roger Molst*, az angol *David Eversley*t, továbbá a Population Studies szerkesztőjét emlitem. A hazai értékelők sorában a KSH elnökén, *Péter Györgyön* kívül több tucat értékelés, elismerés jelent meg. Nyolcvanadik születésnapomon a belga *Étienne Hélin* professzor méltatja azt a körülményt, amit a francia Annales-ben megjelent írásaimmal a magyar népesség és a magyar történelem megismertetése érdekében végeztem.
2. Fentieknek köszönhető, hogy 1965-ben Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetemen rendezhettük meg a második nemzetközi történeti demográfiai konferenciát.

3. Saját erőfeszítéseim útján létrehoztam egy idegennyelvű periodikát a magyar történeti demográfiai kutatások ismertetésére. A periodika egyes számainak tartalmáról a Statisztikai Szemle 1998. évi egyik számának Figyelő rovata ad áttekintést.
4. Annak érdekében, hogy a történeti demográfia hazai forrásait és a források feldolgozásának eredményeit a társtudományokkal összefogva elemezni tudjuk, az Országos Levéltárral létrehoztam a Történeti Statisztikai Közlemények c. periodikát, melyet a KSH-ból történt 1959. évi kényszerű megválásom után a KSH és a Művelődésügyi Minisztérium megszüntetett.
5. *Dávid Zoltánt* nem bocsátották el a levéltárból. *Ila Bálint* főlevéltáros ajánlotta nekem, mint fiatal, tehetséges munkatársat, aki a Történeti Statisztikai Közlemények szerkesztőségi titkára lett.
6. A demográfia egyetemi oktatása terén is történt haladás. A történeti segédtudományok tanszékének a vezetőjét, *Kállay István* professzort megnyertem egy történeti demográfiai kollégium meghirdetésére. Előadónak engem szeretett volna felkérni, de műegyetemi és az ELTE keretében vállalt tanszékvezetői feladatom mellett erre nem vállalkozhattam. *Fügedi Eriket* javasoltam előadónak, aki ezt a feladatot nagy szakértelemmel végezte hosszú időn keresztül.
7. A budapesti egyetemen a második világháború előtt már működött egy demográfiai intézet, Kisebbségvédelmi Intézet név alatt. Ezt az intézetet 1945-ben megszüntették. A rendszerváltás közeledtével felmerült a szociológia és a demográfia egyetemi oktatásának a lehetősége. A pesti és a pécsi egyetemnek 3–3 fő fejlesztést javasolt az illetékes akadémiai bizottság. A szociológiai intézet és oktatás megvalósult, a demográfia továbbra is a KSH monopóliuma maradt. Ennek ellenére sikerült a demográfiát kötelezően választható tárggyá fejleszteni a statisztikai órakeret rovására. Sok doktori szakdolgozat készült demográfiából.
A Jogi Továbbképző Intézet keretében pedig sikerült megvalósítani a másoddiplomás demográfus képzést, melynek a keretében már száznál is többen szereztek meg a demográfus diplomát.
8. A Történeti Demográfiai Albizottság nem csak történeti helységnévtárak szerkesztésével foglalkozott. Színvonalas konferenciákat szervezett. Így a milicentenárium alkalmából történész, nyelvész, régész, embertan és demográfus szakértőkkel hazánk népességtörténetéről. Más konferenciát a hazai nemzetiségekről és a szomszédos államok magyarságáról. *Andorka Rudolfot* felkérte a Családrekonstrukciós vizsgálatok módszertani kérdéseinek az előadására. Több ilyen jellegű kutatás és hallgatói szakdolgozat is készült e tárgykörben.
9. Végül el kell oszlatni azt a hitet, amit az interjú az anyakönyvekkel kapcsolatban terjeszt. Magyarországon később terjedt el az anyakönyvezés, mint Franciaországban. A 17. század végéig mindössze 100 helyen anyakönyveztek. Ezek az anyakönyvek is hibásak, nehezen olvashatók, főleg a halálozás anyakönyvezése terén vannak súlyos fogyatékoságok. Különösen járványok idején hosszabb ideig temetetlenek és anyakönyvezés nélkül eltemetettek voltak az emberek.
10. Még annyit említenék meg az interjúval kapcsolatban, hogy demográfiai tankönyv készült már az ötvenes években a Műegyetemen, természetesen több kiadásban is jelentek meg demográfiai jegyzetek Pesten, Pécsen és Szegeden is. 1996-ban pedig a FEFA támogatásával, a KSH szakértőinek a bevonásával elkészült a Demográfia tankönyve. Azt a kérdést már csak elgondolkodás kedvéért említem meg, hogy a magyar Demográfia című folyóirat máig nem adott hírt e tankönyv létezéséről.

FIGYELŐ

355

Kovacsics József